

ТОПОНИМ „КЛИСА“ У НАШИМ ОБЛАСТИМА

У једној рукописној књижици разних бележака из времена патријарха Арсенија IV Јовановића-Шакабенде, која се чува у Патријарашкој библиотеци у Сремским Карловцима, има и ова белешка: „1745 дне 9 августа, *паде карловачка Клиса*“. Д. Руварац, објављујући ту белешку није знао шта означаје име „Клиса“, па је у примедби рекао: „Распитивао сам код Карловчана, дали ко памти или је слушао од својих старијих за Клису, и нико не знаде ништа рећи. Биће да је Клиса морала бити какав *чош* (округло брдашце) — кад је пад њен као нека знаменитост записана“ (Архив за историју Карловачке митрополије I, 160*). Међутим, у Патријарашком архиву, међу неексхибованим списима, налази се концепат једног писма патријарха Арсенија IV из Срем. Карловаца, од 17 јануара 1747 год., упућеног будимском епископу Василију Димитријевићу. У том писму патријарх, поред осталог, одговара владици на његово питање дали сме оправити цркву у Сечују, на Дунаву, без специјалног одобрења царског двора у Бечу, овако: „Само в' том слушају двору пригласавати и за допуштение просити налагае' се, аште би на којој старинскеј *Клиси* или *фундаменту* *церков* правити намерали, кде би сумнение имело се, да таков *сѣтари фундамент* или *Клиса* не к' нашему православију но к' римскеј цркви надлежит“.

Према овом патријарховом писму потпуно је јасно: да се под именом „*клиса*“ у оно доба, и у северним областима нашим, разумевала свака *црквица* или *црквичице* старе напуштене, разорене или до темеља оборене цркве, без обзира којој је хришћанској вероисповести она припадала. А „карловачка клиса“, која се помиње у горњој белешци, беху развалине старе римокатоличке бенедиктинске цркве, коју помиње путописац К. Рум-а 6 маја 1571 год., приликом боравка у Срем. Карловцима (Срав. Rad Jugoslov. akademije CXII, 171). Зидови те цркве видели су се још 1702 год. (Т. Smičiklas, Dvjestogodišnjica, 289; а оборило их је време, као што нам горња белешка каже („*паде*“), 1745 год.

Назив „клиса“ постао је у нашим јужним областима од грчке речи *ἐκκλησία* (код Срба и Турака = *клиса*, а код Арбанаса = *киша*), као што је од *еклисијарх* постао *клисар* (= црквењак) и *клисара* (= старица, бака, која помаже црквењаку); па је са надирањем Турака током XV и XVI века раширио се и у области на север и запад, свуда где су допирали и стално се насељавали Турци и Срби с њима или самостално. Као најсевернији географски објект са тим именом, познато ми је једно брдашце код српског села *Помаза* недалеко од *Будимљешће* (по казивању Госпође Лађевић из Загреба, рођене Мандић из Помаза, то се брдашце зове и данас „*Пуста Клиса*“ и на њој се налази гробница породице Мандића); а као најзападнији — једна узвишица код села *Српске Капеле* између *Загреба* и *Беловара*, коју сам лично видео, и неколико сличних места у *Лици*, око *Госпића* и *Перушића*, које сам такође походио.

На основу личних проматрања на терену и испитивања по катастарским књигама, војним географским картама, разним речницима насељених и других географских места, итд. сазнао сам, до сада, за топоним *Клиса* по овим областима:

Срем. — Сем поменуте оборене „клисе“ у Срем. Карловцима, на чијем месту је 1768 год. подигнута данашња римокатоличка црква, тим именом се назива и данас једно брдашце у селу *Лединцима*, југоисточно од данашње православне цркве. На тој Клиси налазе се развалине римокатоличке цркве из претурских времена, са звоником и остацима фресака по зидовима. Код села *Бобоше* једна пуста назива се *Клиса*. Ту је нађен Јупитров жртвеник

из другог века после Христа (Vjesnik Hrv. arh. društva IV, 187), а доцније је ту био и хришћански храм.

Славонија. — Код села *Тења* близу *Осека* две пустаге носе име *Клиса* (Пфајферова и Ада); а недалеко одатле код села *Бијелог Брда* јесте *Клиса Мала*. Непосредно код самог *Осека* спомиње једну узвишицу звану *Клиса* Дневник осечког фрањевачког манастира, као склониште за оболеле од куге 1795/6 год. (Starine XXXV, 126 и 127). Код села *Градишћа* близу Пожеге налази се место *Клиса*, уз стару римску цесту. Ту је раније била црква, за чију је градњу употребљено доста материјала из развалина једне римске грађевине (Vjesnik Hrv. arh. dr. II, 162—3 и III, 242). И код села *Вранића*, такође недалеко од Пожеге, један заселак се зове *Клиса*; а код *Липика* носи то име једно село. Најзад, код села *Пивнице*, близу Вировитице, налази се село *Клиса* и заселак *Клиса Чарда*.

Хрватска. — Сем поменуте *Клисе* код *Српске Кајеле*, — о којој се прича да се њено звоно чуло у Турску, јер је у XVI и XVII веку ту, у близини, била турска славонска граница, — знамо за две *Клисе*, на два брежуљка, и између њих *Клисно поље*, са обе стране уз железничку пругу од *Питомаче* за Вукосављевицу према Вировитици (аустриска генералштабна карта Беловар—Велики Грђевац, Zone 22, Kol. XVI). О једној *Клиси*, југо-источно од данашње Питомаче, постоји народно предање да је ту, на брежуљку, била црква Св. Јелене и да је пре Турака око ње било село Питомача, које је опустело када је и црква порушена па је Питомача на данашњем месту постала тек после изгнанства Турака из Славоније крајем XVII века (Zbornik za narodni život i običaje I, 178—179). Мајор Сабљар, у свом Топографском именику, који се чува у рукопису у Археолошком музеју у Загребу, помиње *Клису Црљену у Мославини*, код села Шартовца у срезу Кутинском. А у Лици знамо за *пет* *Клиса* само у Госпићском срезу: *Билајску*, *Дивоселску*, *Кулску*, *Медачку* и *Почишћелску* — готово увек на брдашцима и у близини данашњих цркава по тим селима (R. Grujić, Topografički rječnik Gospićkoga kotara, Zagreb 1917, стр. 57, у Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. XXII); док су око Перушића познате *Мала*, *Велика* и *Угрова Клиса* (по белешкама из катастарских књига) итд.

Босна. — Као у Хрватској тако и у Босни, а нарочито у *Босанској Крајини*, има више локалитета са називом *Клиса*. Тако се напр. у Поуњу код *Кулен Вакуфа* налази село *Клиса* (срав. Гласник Земаљског музеја XXV, 264, 265, 277 и Насеља XX, 328 и 550); село *Радосићово* код Босанске Крупе има заселак *Клиса*, а *Цазин*—махалу *Клиса*. За тим једна уседлина код села *Бужима* носи име *Клиса*. Ту је „била црква пре Турака и више ње има трагова старог гробља“ (Насеља XX, 416). Код села *Варошка Ријека* „на коси више потока Капетановца, где увире у Бужимску, налази се *Клиса* са остацима креча и цигле“ (ibid. 418); а код села *Малићбегов Дубовик* „на вису *Клисина* распознају се темељи цркве из времена пре Турака. Ниже ње је данашња црква“ (ibid. 434). Исто тако код села *Колунића*, у Бихаћској области, у равни поред државног друма, „види се зидина *Клисина*. По свему наличи, да је то била црква. Још и сада стоји повелик и висок комад зида“ (ibid. 227); а између Приједора и Старог Мајдана, код села *Алешића*, једна узвишица зове се такође *Клисина* и на њој „црквиште“ у густој црногорици. — Ту су нађени и комади старих црквених звона (Гласник Земаљског музеја III, 440). И у унутрашњости Босне, код Високог, Фојнице и Травника, срета се топоним *Клиса*. Тако у самом *Високом*, једна зараван изнад данашње православне цркве зове се *Клиса*, али и Црквина и Црквиште (Насеља XXV, 275, 440, 441 и 449); а у селу *Лужници* једно место зове се *Клисаришће* (Црквиште) и ту је средњовековно гробље; док се исти топоним (*Клисаришће*) срета и под *Прокојовићима*, крај Бијелог Бријега, где је и „грчко гробље“ (ibid. 242 и 546) У срезу *Фојничком* има заселак *Клишко Врело* код села Дусине, као и заселак *Клисац*; а *Клисац* је и њива или поље које је припадало Клиси (ibid. 508). У области *Травника*, једна обла „громила“ код манастира у Гучој

Гори назива се *Криса* (!), а врло је вероватно да су и то остаци неке црквице (Гласник Земаљског музеја III, 95) и да је Криса погрешним изговором постала од Клиса. Најзад, вероватно је и предање, да је један огранак бегова Куленовића у Поуњу прозван *Клишевићи* за то, што им је предак неко време становао на Клиси код Кулен Вакуфа, па се доцније иселио на ново место и ту образовао село Клишевић (Насеља XX, 328 и 530).

Црна Гора. — О топониму Клиса немамо података за ову област; али је ту у пограничним крајевима са Арбанијом, као и у самој Арбанији, у употреби облик *Киша*. Тако напр. у Кучима, у селу Врбици, постоји црквина звана *Киша*, на чијем је месту сада нова црква; а код села Дучића је место *Киш Зеза*, што значи Црква црна (Насеља IV, 92 и 98). У *Малесији*, у Арбанији, код места Џоре, налазе се развалине зване *Киша е џоре*; пред њом су многи гробови са великим плочама (Насеља XV, 17); а у *Пишкојеји* лично сам сазнао да се једно узвишено место, где су развалине катедрале дебарских средњевековних епископа, назива *Киша*.

Топоним *Киша* срета се и по многим другим областима нашим — свуда где су се Арбанаси настанили; а где су Турци допирали тамо је познат само облик *Клиса*. — Тако напр. у путопису Јеротеја Рачанина из 1704 године помиње се као први конак од Врање према Овчем Пољу село Коштуње „на домак 40 цркви“; па се тумачи: „Ту је преже велика варош била за српског господства, и сад то *џо шурски* зову *Кркџ клиса*“ (Гласник XXXI, 298); а познато је да су Турци *Св. Николу* на Овчем Пољу звали *Клисели* (Насеља, II 157), итд.

Сем тога, у *Јужној Србији*, као напр. у *Биџољу*, једна улица у којој је црква била, за време Турака називана је *Клиса мала*; а у *Подгорици* изнад Рибнице, где је некад постојала црква у којој се можда Немања крстио, звао се читав крај *Киш-махала* (Насеља XXIII, 379).

Најзад, није без значаја ни околност што у Северној Србији и по нашим старим централним областима нисам до сада нашао података о топониму Клиса.

Рад. М. Грујић

ПОРЕКЛО ИМЕНА ВАРОШИЦЕ ЋЕВЂЕЛИЈА

У неколико грчких и наших докумената о аграрно-правним односима у нашим јужним областима, за краљева Милутина и Дечанског, и царева Душана и Уроша, срета се назив *Ζευγγλατεῖον* или *зевџелатина* — за *поља која се обрађују*. Тако на пр. у преводу хрисовуље цара Михаила Палеолога од марта 1319 год., за манастир Хиландар, помињу се „*зевгелатѣија* Горјаница“ и „*зевгелатѣија* Малука и Оздравик“; а у оригиналној грчкој повељи цара Јована Палеолога од 4 априла 1351 год., за исти манастир, набраја се, између осталог, *Ζευγγλατεῖον τῆς Γοριάνης* и *Ζευγγλατεῖον τοῦ Γεώργηλα* (Флоринскиј, Аѳонске акте 78 и 41) у Струмској области. Исто тако и цар Душан, у својој потврдној грчкој повељи од октобра 1345 год., за манастир Св. Јована Претече на М-никејској Гори код Сереза, помиње *Ζευγγλατεῖον εἰς τὸ Νεοχώρων* (Гласник XXVI, 22). Тај облик налазимо и у српској потврдној повељи Душановој око 1335 год., за манастир Трескавац, где се томе манастиру потврђује и *коупеница* *ωτὴ Μισινοπολῖτα* *οὗ Царекѣ зевџелатини кѣломѣ .ѣ.* (Гласник XLI, 35b). Тако је и у даровници цара Душана од 12 јуна 1349 год. за руски манастир Св. Пантелејмона у Св. Гори, који је у области Струмице добио у властелинство село Драгошту и осталу баштину Мазгидову, са кућама у граду и *зевџелатию* *Πρεσπανκτοῦ*... (Гласник XXIV, 232).

Више је србизован облик *зевџелатина*, који сретамо у општој потврди цара Душана хиландарских властелинстава, из 1348 год., где се каже: На *Бардарѣ* *свѣты* *Георгии* *съ зевџелатномѣ* и *съ довшитѣмѣ* (Законски споменици 423, тач. 18.)